

FECR

FCR YAYIN LTD.
Genel Yayın No. | General Publication Number: 2057
FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550
ISNI: 0000 0004 4657 1968
ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr
Yayın No | Publication Number: 1196

Kitap Adı : Kur'ân'a Göre Din İstismarı
Book Title: Religious Exploitation According To The Qur'an
ISBN : 978-625-8910-55-1
DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258910551

Yazar | Author: Ali Ertan Ulukan| orcid.org/0000-0002-5635-6538
Kurum | Institution: Milli Eğitim Bakanlığı
ROR ID: ror.org/00jga9g46
Editör | Editor: Musa Bilgiz | Orcid: 0000-0003-2194-9592

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book - Monograph
Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish
Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm
Baskı Sayısı | Edition: 1
Sayfa Sayısı | Pages: 404 (xx+384)

Yayım Tarihi | Publication Date: Ekim| October 2026
Yayım Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye
Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR
Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories
BIC: HRHS - Kur'ân | The Koran
BISAC: REL041000 - Din / İslam / Kur'ân ve Kutsal Metinler | Religion / Islam / Koran & Sacred Writings
THEMA: QRPF1 - Kur'ân-ı Kerîm | The Koran (Qur'an)
LC Classification: BP130.4 - Kur'ân Tefsiri ve Yorumu | Qur'an – Commentaries, Exegesis and Interpretation
DEWEY: 297.1226 - Kur'ân'ın Eleştirel İncelenmesi ve Yorumu | Criticism and Interpretation of the Qur'an
WoS Category: Din | Religion
WoS Citation Topics Meso: 6.256 - Din | Religion
WoS Citation Topics Micro: 6.256.2325 - Din Araştırmaları | Religious Studies
Scopus Subject Areas: 1212 - Din Araştırmaları | Religious Studies

Atıf Bilgisi | Cite as: Ulukan, Ali Ertan. *Kur'ân'a Göre Din İstismarı.* Ankara: FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050
Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60
www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Kur'ân'a Göre Din İstismarı

Dr. Ali Ertan ULUKAN

Ankara 2026

Yazar Hakkında | About the Author

Ali Ertan ULUKAN

1993 Bursa doğumlu Dr. Ali Ertan ULUKAN, ilk, orta ve lise eğitimini Bursa'da tamamladıktan sonra üniversite eğitimini Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde devam etti ve 2017 yılında mezun oldu. 2019 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak cami imam-hatipliği görevi yaptı akabinde Milli Eğitim Bakanlığına Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak atandı. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'ndan 2020 yılında "Oruç Kefareti, Fidye ve Fıtır Sadakasındaki Fıkhî Hükümler" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile mezun oldu. 2026 yılında "Kur'ân'a Göre Din İstismarı" tezi ile doktor unvanı aldı. Halen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapan Dr. Ali Ertan ULUKAN evli ve bir kız çocuk babasıdır.

Dr. Ali Ertan ULUKAN, born in Bursa in 1993, completed his primary, secondary and sixth-form education in Bursa, before going on to study at the Faculty of Theology at Atatürk University, from which he graduated in 2017. In 2019, he served as an imam-khateeb at a mosque under the Presidency of Religious Affairs, after which he was appointed as a teacher of Religious Culture and Ethics by the Ministry of National Education. In 2020, he graduated from the Department of Fundamental Islamic Sciences at the Faculty of Theology, Atatürk University, with a Master's thesis entitled 'Fiqh Rulings on the Expiation of Fasting, Fidyah and Fıtır Sadaqah'. In 2026, he was awarded a PhD for his thesis entitled 'Religious Exploitation According to the Qur'an'. Ali Ertan ULUKAN, who currently works as a Religious Culture and Ethics Teacher, is married and the father of a daughter.

Kitap Hakkında

Kur'ân'a Göre Din İstismarı

Din istismarı, dinin ve kutsal değerlerin dünyevî çıkarlar doğrultusunda araçsallaştırılması şeklinde tezahür eden çok boyutlu bir problemdir. Kur'ân, din istismarını farklı bağlamlarda eleştirmesine rağmen tarihî süreç içerisinde dinî, siyasî, mezhebî, ideolojik ve sosyo-ekonomik amaçlarla istismar edilmiştir. Bu çalışmada, din istismarı, Kur'ân merkezli bir bakış açısıyla ele alınmış; Kur'ân'ın din istismarına bakışı, Kur'ân'ın nasıl istismar edildiğinin ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi takip edilmiş olup tümevarımsal (endüktif) süreç esas alınmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Din istismarının kavramsal çerçevesi, Kur'ân perspektifinden din istismarı ve istismarın nesnesi olarak Kur'ânî kavramlara dair verilere klasik ve güncel kaynaklardan ulaşılmıştır. Elde edilen veriler nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan içerik analiz yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, problemi, önemi, amacı, metodu, kapsam ve kaynakları belirtilmiştir. Birinci bölümde, din istismarının kavramsal çerçevesi çizilmiş; hurâfe, bi'dat, taassup, takiyye ve tekfîrcilik kavramları ele alınmış; Kur'ân'da din istismarını ifade eden tahrîf, tebdîl, tağyîr, nifak, riyâ ve fitne gibi kelime ve kavramlar analiz edilmiştir. Din istismarının boyutları ve Kur'ân'ın yaklaşımlar üzerinden istismarı başlıklı ikinci bölümde, din istismarının dinî, siyasî, ticarî, psikolojik ve sosyal boyutları ortaya konulmuş; Kur'ân'ın yanlış yorumlanmasına ve istismar edilmesine zemin hazırlayan rivâyetçi, lafızcı, bâtınî, kıssacı, hurâfeci ve tahrîfçi yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde istismar edilen bazı Kur'ânî kavramlar irdelenmiştir. Bu bölümün sonunda ise, din istismarının önlenmesini sağlayacak bireysel ve kurumsal sorumluluklar vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir; Din İstismarı; Din Sömürüsü; Kur'ân'ın Araçsallaştırılması; Nitelikli Eğitim.

About the Book

Religious Exploitation According To The Qur'an

The exploitation of religion is a multidimensional problem that manifests itself as the instrumentalization of religion and sacred values for worldly interests. Although the Qur'an criticizes the exploitation of religion in various contexts, it has been exploited throughout history for religious, political, sectarian, ideological, and socioeconomic purposes. In this study, the exploitation of religion is examined from a Qur'an-centered perspective; the aim is to explore the Qur'an's view on the exploitation of religion and to reveal how the Qur'an has been exploited. The study employs a qualitative research method based on an inductive process. The document analysis technique, one of the qualitative research methods, was utilized. Data regarding the conceptual framework of religious exploitation, religious exploitation from the Qur'anic perspective, and Qur'anic concepts as objects of exploitation were obtained from classical and contemporary sources. The data obtained were analyzed using content analysis, one of the qualitative data analysis methods.

Our study consists of an introduction and three chapters. The introduction outlines the subject, problem, significance, purpose, methodology, scope, and sources of the research. In the first chapter, the conceptual framework of religious exploitation is outlined; terms and concepts in the Qur'an that denote religious exploitation such as tampering, alteration, distortion, hypocrisy, insincerity, and sedition are analyzed; and in the context of the manifestations of religious exploitation, the concepts of superstition, innovation, bigotry, taqiyya, and takfirism are addressed. In the second chapter, titled the dimensions of religious exploitation and the Qur'an's approaches to exploitation, the religious, political, commercial, psychological, and social dimensions of religious exploitation are presented; and the hadith-based, literalist, esoteric, narrative-based, superstitious, and distortionist approaches that pave the way for the misinterpretation and exploitation of the Qur'an are evaluated. The third chapter examines certain Qur'anic concepts that have been exploited. At the end of this chapter, individual and institutional responsibilities for preventing the exploitation of religion are emphasized.

Keywords: Exegesis; Abuse of Religion; Exploitation of Religion; Instrumentalization of the Quran; Quality Education.

TAKDİM

Elinizdeki bu çalışma, doktora öğrencim Ali Ertan ULUKAN tarafından ciddi bir emek mahsulü ve süreç boyunca benden farklı ve konuyla ilgili dört akademisyenin önemli katkılarıyla bu aşamaya gelmiştir. Daha önceleri konuyla ilgili makale çapında çalışmalar yapılmıştır. Ancak bir doktora tezi olarak bugüne kadar bu konuda Tefsir Anabilim Dalı'nda Kur'ân'a dayalı olarak akademik bir çalışma yapılmamıştır. Bu yönüyle konu hem özgün hem de günceldir. Çalışmada din istismarının anlam, mahiyet ve çeşitleri, Kur'ân merkezli bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Tarihî süreç içerisinde istismar faaliyetinin, dinî, dünyevi, siyasî, mezhebî, psikolojik, ideolojik ve sosyo-ekonomik amaçlarla yapıldığını görmekteyiz. Yahudilik ve Hristiyanlıkta yaşanan istismar, özellikle dünyevî menfaatler için âyetleri saptırarak ve ruhbanlık denilen ayrı bir sınıf oluşturarak ortaya konulmuştur. Ayrıca müşrik ve münafıkların istismar olarak nitelendirilebilecek davranışlarına da bu çalışmada örnekler verilmiştir.

Kur'ân'ı anlama ve yorumlamaya dair bazı yaklaşımlar, doğrudan veya dolaylı biçimde Kur'ân'ın istismar edilmesine zemin hazırlamaktadır. Özellikle ön kabullere dayalı yorum biçimleri, mezhebî taassubun etkisiyle şekillenen anlayışlar, seçmeci-parçacı yaklaşım, hakikatin yalnızca belirli bir kişi veya grubun tekelinde olduğu iddiası, toplumun dinî hassasiyetlerinin kişisel veya grupsal çıkarlar doğrultusunda yönlendirilmesi ve herhangi bir ilmî temele dayanmayan hurâfelerin dine dahil edilmesi, Kur'ân'ın mesajının bağlamından koparılmasına ve hakikatten uzaklaştırılmış bir din algısının oluşmasına sebep olabilmektedir.

Bütün bu istismar biçimleri, inancın özündeki samimiyeti ve güveni yok ederek dinin, kişisel menfaatlerin bir aracı haline dönüştürülmesine ve içi boş birtakım ritüellerden ibaret bir anlayışa evirilmesine neden olmaktadır. Bu bakış açısı ve istismarlar, sonuçta hem dinin hem de samimi dindarların zarar görmesine ve itibar kaybetmesine yol açmaktadır.

Öğrencimi yaptığı bu çalışma ve akademik gayretinden dolayı tebrik ediyor, bundan sonraki hayatında da daha nice başarılara ulaşmasını Rabbimden niyaz ediyorum.

21.10.2026
Prof. Dr. Musa BİLGİZ
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Erzurum

Başta biricik kızım Alya Mevâ olmak üzere
nesillerimizin Kur'ân'a samimiyetle
yönelmeleri duasıyla...

İÇİNDEKİLER

TAKDİM vii
KISALTMALAR DİZİNİ xv
TABLOLAR DİZİNİ xvii
ÖN SÖZ xix
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
DİN İSTİSMARININ MAHİYETİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ 21
1.1. DİN İSTİSMARININ TANIMI 21
1.1.1. Din İstismarının Sömürü, Araçsallaştırma ve Meşrulaştırma Boyutu 24
1.1.2. Ehl-i Kitab Bağlamında Din İstismarı Uygulamalarına Dair Örnekler 35
1.2. KUR'ÂN'DA DİN İSTİSMARINI İFADE EDEN KELİMELER 40
1.2.1. Tahrîf 40
1.2.2. Tebdîl 44
1.2.3. Tağyîr 45
1.2.4. Leyy 46
1.2.5. Ğulûl / İstiğlâl 47
1.2.6. Ketm/Kitmân 50
1.2.7. Ruhbanlık 52
1.2.8. İştirâ 54
1.2.9. Gulüv 57
1.2.10. Nifak 59
1.2.11. Riyâ 61
1.2.12. Gurûr 63
1.2.13. Hud'a - Mekr - Keyd 65
1.2.14. Hüzüv - İstihza - Suhriyet 66
1.2.15. Lehv - Zuhrufu'l-Kavl - Hark 67
1.3. DİN İSTİSMARININ TEZAHÜRLERİ 71
1.3.1. Hurâfe 71
1.3.2. Bid'at 76
1.3.3. Taassup 78

1.3.4. Takiyye 80
1.3.5. Tekfîrcilik 81
1.4. NÜZUL DÖNEMİNDE DİN İSTİSMARI VE MESCİD-İ DIRÂR ÖRNEĞİ 85

İKİNCİ BÖLÜM
DİN İSTİSMARININ BOYUTLARI VE KUR'ÂN'IN YAKLAŞIMLAR ÜZERİNDEN İSTİSMARI 91
2.1. DİN İSTİSMARININ BOYUTLARI 91
2.1.1. Dinî Boyut 91
2.1.1.1. Allah ile Aldatmak 93
2.1.1.2. Kur'ân'ın İstismar Edilmesi 97
2.1.1.3. Hz. Peygamber'in İstismar Edilmesi 99
2.1.1.4. Hadislerin İstismar Edilmesi 103
2.1.2. Siyasî Boyut 105
2.1.2.1. Halife Seçiminde Yaşanan İstismar İddiaları 106
2.1.2.2. İktidarın Din İstismarı: Emevîler ve Abbasîler Dönemi 109
2.1.3. Ticari Boyut 118
2.1.3.1. Malların Haksız Yere Yenmesi 119
2.1.3.2. Ribâ 122
2.1.4. Psikolojik ve Sosyolojik Boyut 126
2.2. KUR'ÂN'IN YAKLAŞIMLAR ÜZERİNDEN İSTİSMARI 129
2.2.1. Rivâyet Temelli Yaklaşım 131
2.2.2. Zâhirî-Lafızcı-Literal Yaklaşım 138
2.2.2.1. Radikalizm ve Fundamentalizm 149
2.2.2.2. Şiddetin Meşrulaştırılması 153
2.2.2.3. Dinde Zorlama 157
2.2.2.4. İslâmofobi 161
2.2.3. Ezoterik/Bâtınî Yaklaşım 164
2.2.4. Müteşâbihatı Tahrif Etme Yaklaşımı 176
2.2.5. Kıssacı Yaklaşım 189
2.2.6. Hurâfeci-Tahrîfçi Yaklaşım 196

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSTİSMAR EDİLEN KAVRAMLAR VE İSTİSMARI ENGELLEYEN FAKTÖRLER 207
3.1. İSTİSMAR EDİLEN KAVRAMLAR 207
3.1.1. Velî-Velâyet-Evliyâ 208
3.1.2. Kerâmet 221
3.1.3. Sorgusuz İtaat: Biat 239
3.1.4. Zühd ve Takvâ 246
3.1.5. Zikir 254
3.1.6. Râbıta ve Tevessül 260
3.1.7. Şefaat 271
3.1.8. Fıtratın Kabul Etmediği Nikâh: Müt'a 273
3.1.9. Cihad 281
3.1.10. Dârülislâm-Dârülharp 289
3.1.11. Kader 290
3.1.12. Mesîh 295
3.1.13. Gayb 303
3.2. DİN İSTİSMARINI ENGELLEYEN FAKTÖRLER 311
3.2.1. Bireysel Alan ve Sorumluluklar 316
3.2.2. Kurumsal Alan ve Sorumluluklar 328

SONUÇ 335
KAYNAKÇA 341
DİZİN 377

KISALTMALAR DİZİNİ

a. mlf.	: Aynı müellif
b.	: bin, ibn (oğul)
b.y.	: Basım yeri yok
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Çık.	: Mısır'dan Çıkış
DİYKB	: Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı
ed.	: Editör
Erişim	: Erişim Tarihi
h.	: Hicrî
Hez.	: Hezekiel
krş.	: Karşılaştırınız
KURAMER	: Kur'an Araştırmaları Merkezi
Lev.	: Levililer
Luk.	: Luka
M.	: Milâdî
Mat.	: Matta
Mez.	: Mezmurlar
MÖ	: Milâttan önce
MS	: Milâttan sonra
Neh.	: Nehemya
nşr.	: Neşreden
Özd.	: Süleyman'ın Özdeyişleri/Süleymanın Meselleri
thk.	: Tahkik Eden
t.y.	: Basım tarihi yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Yas.	: Yasa'nın Tekrarı/Tesniye
Yu.	: Yuhanna
y.y.	: Yayıncı Yok
Yay.	: Yayınları, Yayıncılık
1Sam.	: I. Samuel
1Ti.	: 1.Timoteos

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Kur'ân'da Din İstismarını İfade Eden Kelimeler 69
Tablo 2. Din İstismarının Tezahürleri 84
Tablo 3. Din İstismarının Boyutları 128
Tablo 4. Kur'ân'ın Yaklaşımlar Üzerinden İstismarı 204
Tablo 5. İstismar Edilen Kavramlar 310

ÖN SÖZ

Din, insanlık tarihinin hemen her döneminde birey ve toplum hayatını şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur. İnsanların varoluşun anlamı, hayatın amacı ve ölüm sonrası hayat gibi temel sorulara ilişkin anlayışlarını etkileyen din, aynı zamanda ahlâkî değerlerin, toplumsal ilişkilerin ve kültürel yapıların oluşumunda önemli bir rol üstlenmiştir. Bu yönüyle din, insanın hem bireysel hem de toplumsal hayatını anlamlandıran kapsamlı bir olgu niteliğindedir.

Din istismarı, insanlık tarihi kadar geçmişe sahip bir olgudur. Birçok farklı amaç için din(ler) istismar edilmiştir. Neticede din kullanılarak ve araçsallaştırılarak, birey ve grup menfaati elde etmek ve çıkar sağlamak amaçlanmıştır. Söz konusu çıkarların siyasî, ekonomik, prestij, güç ve muhataplarını kontrol ağırlıklı olduğu söylenebilir. Bu çalışma, Kur'ân merkezli bir bakış açısıyla din istismarının niteliklerini belirlemeye ve bir istismar objesi olarak Kur'ân-ı Kerîm'in istismar edilme biçimlerini ele almaktadır. Araştırmamız bu kapsamda sınırlandırılmıştır. Çalışmamız giriş ve üç bölümden teşekkül etmektedir. Girişte araştırmanın konusu, problemi, önemi, amacı, metodu, kapsam ve kaynakları belirtilmiştir. Birinci bölümde, din istismarının tanımı, din istismarının sömürü, araçsallaştırma, meşrulaştırma gibi kavramlarla ilişkisi ve Ehl-i Kitab bağlamında din istismarının uygulamalarına değinilmiştir.

Son ilâhi rehber ve yol gösterici mesaj olarak Kur'ân, din istismarı bağlamında da inananlar için önemli uyarılarda bulunmuştur. Yahudilik ve Hristiyanlıkta yaşanan istismar örnekleri kelime ve kavramlarla sunulmuş, ayrıca vahyedildiği dönemde faaliyet gösteren müşrik ve münafıkların istismar olarak nitelendirilebilecek davranışları kınanmıştır. Kur'ân açısından konuya bakıldığında Yahudiler ve Hristiyanlar kendi kitaplarını tahrîf ederek, Allah'ın âyetlerini elde edecekleri ufak men-

faatlere karşılık değiştirerek ve ruhbanlık sınıfını oluşturarak istismar etmişlerdir. Din istismarının kavramsal çerçevesi bağlamında bu tür istismar uygulamalarına çalışmanın hacmini aşamayacak oranda değinilmiş, Kur'ân'ın eleştirdiği noktalar "Kur'ân'da Din İstismarını İfade Eden Kelimeler" başlığında detaylandırılmıştır. Hurâfe, bid'at, taassup, takiyye ve tekfîrcilik gibi bazı kelime ve kavramların din istismarının tezahürleri olduğunu söylemek mümkündür.

İslâm tarihi açısından konuya bakılacak olursa Hz. Peygamber henüz hayattayken istismar teşebbüsleri denenmiş; münafıklar, Müslümanlar arasında fitne sokmak için çabalamışlardır. Kur'ân âyetleri alay ve eğlence konusu yapılmış, dünya hayatı ve geçiciliği ebedî hayata tercih edilmiştir. Din istismarının nüzul dönemi sürecindeki girişimleri Mescid-i Dırâr Olayı bağlamında değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde öncelikle, din istismarının dinî, siyasî, ticari, psikolojik ve sosyolojik boyutları incelenmiştir. Akabinde Kur'ân'ın yorum düzeyinde istismar edilme yaklaşımları tespit edilmeye çalışılmış ve örnekler sunularak delillendirilmiştir. Son bölümde ise istismar edilen bazı Kur'ânî kavramlara yer verilmiş, son olarak bireysel ve kurumsal sorumluluklar bağlamında din istismarını engelleyen faktörler ifade edilmiştir. Sonuç kısmında elde edilen veriler sunulmuştur.

Çalışmanın bu aşamaya gelmesinde birçok kişinin katkısı oldu. Öncelikle doktora eğitimim boyunca bilgi ve birikimiyle rehberlik eden aynı zamanda bu çalışmanın editörlüğünü yapan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Musa BİLGİZ'e, çok saygıdeğer hocalarıma, kıymetli eşime, aileme ve arkadaşlarıma; bilhassa kitabın basımını gerçekleştiren FCR Grup yönetim ve ekibine en kalbi duygularla teşekkür ederim.

Ali Ertan ULUKAN